

száma 1600 és 3000 közé tehető. A Tajvan számára elajándékozott két állatot is beleszámítva 2008-ig Kínán kívül 29 példány élt a világon. Európában Bécs, Berlin, Madrid, Párizs állatkertjeinek kincsei a pandák. (Arra is van nem egy példa, hogy a pandákat csupán kölcsönzik 10 esztendőre; évente 1 millió amerikai dollár díj fejében, az esetleges születendő bocokra (is) kiterjedő tulajdonjog-fenntartás mellett a Kínai Népköztársaság javára, ez azonban jogilag már nem ajándék, hanem visszerthes dologszolgáltatató kölcsönügylet, a kölcsönző haszna az állatkert növekvő látogatottságában rejlik, amely anyagi haszonszerzés forrása lehet). A pandák mintegy négy lábú nagykövetekként szolgálják a Kínai Népköztársaság érdekeit. Tajvanon a pandapár elfogadásának ügye 2005-től húzódtott. Tajvan 2006. március 31-én utasította vissza a két panda elfogadását, mondván, hogy a szubtrópusi szigeten nem tudnák az óriás pandamedvék egészségét megőrizni. A helyzet változott. A 16-os és a 19-es számmal jelzett pandamedvék végül is a Tuantuan és a Yuanyuan nevet kapták (a *Chinese Central Television* (CCTV, Kínai Központi

Televízió) nézői szavazták meg 130 millióan az akkor már kétesztendő pandák végleges nevét a 2006-os szilveszteri gálaműsorban), a két név írásjegyei összeolvasva a *tuanyuan* szót adják ki, ez angolul *reunion*, vagyis megbékélést, más értelemben újraegyesítést jelent. Más források az írásjegyeket a *unity*, azaz egység szóval fordítják. A valós megoldást a (*familial*) *reunion*, a családjegyesítés kifejezés rejti. Az új tajvani elnök 2008 karácsonya előtt fogadta el mégis az óriáspandákat, a két állat 2008. december 23-án érkezett meg repülőgépen Tajvanba, ahol 2009. január végétől kezdve tekinthetők meg a tajpeji állatkertben. Egyes tajvani ellenzékiek félig komolyan javasolták, hogy küldjenek a népi Kínának válaszként két makákómajmot (ang. *macaque*), az egyiket nevezzék Taitainak, a másikat Dudunak, ez összeolvasva a *Taidu*, Tajvan függetlensége kifejezést adja. Megjegyzendő, hogy a pandamedvék más ajándékkal való viszonzása nem újkeletű. Richard Nixon az 1972-ben kapott Lingling (1969–1992) és Xingxing (1970–1999) nevű pandamedvékért cserébe egy pár pézsmatulkót (ang. *musk ox*) adott.

A világ legrégebben működő jogrendszere 1911-ben szűnt meg létezni, és helyébe a Kínai Köztársaság új jogrendje lépett. A hatályát vesztő Qing-[Csing-¹] kódex gyökerei egészen a Tang-dinasztia koráig (618–907) nyúltak vissza, a jogi szabályozás egyes, sajátosságosan kínai megoldásai és filozófiai alapjai azonban még régebbiek, a Zhou- [Csou-] dinasztia (Kr. e. 1027–221) korának kultúrájában gyökereznek.

Kormány Attila

Bűn és büntetés a császárkori Kínában

A büntetések filozófiája és alkalmazásuk az ókorban

A császári Kínában a büntetések rendszere nem sokat változott az ókortól a 20. sz. elejéig. Ebben alapvetően az a kínai kultúrába mélyen beivódó morális parancs játszotta a főszerepet, amely az ősök tiszteletét írta elő mindenki számára. Ha a felmenők egyszer megalkottak egy szabálygyűjteményt, amely a múltban működött, akkor ezt csak adaptálni kellett az aktuális társadalmi viszonyokhoz és az uralkodó ideológiához. Az őskultusz központi szerepet játszott a jogi foglalkozások művelhetőségében is: a kínai „jogásznak”² nem volt szüksége jogi tudásra ahhoz, hogy egy adott ügyet el tudjon dönteni, ehhez elég volt a „Jing”,³ a „Klasszikusok” tudása. A kínai hivatalnoknak, aki egyben „bíróként” is működött, posztja elnyeréséhez elegendő volt az „öt könyv”⁴ ismerete; e mögött az a két évezredes filozófia húzódtott meg, amely szerint aki tanulmányozza a régmúlt szabályait, bölcsességeit, azt átjárja az ősök szelleme, így biztosan alkalmas lesz hivatalának betöltésére.

A kínai jogszabálygyűjtemények egyetlen közös ősré vezethetők vissza: a „Fa Jing” („Törvénykönyv”) valamikor a Kr. e. 4. században keletkezett Wei államban, pontos ismereteink ennek tartalmáról sajnos nincsenek, mert a kódex elveszett, csak későbbi hivatkozásokból tudunk létezéséről. A későbbi császári dinasztiák jogi kompilációi ebből a munkából származtatták a

törvénykönyvek eredetét és egyfajta „prototípusként” tekintettek a szabálygyűjteményre. A kínai állam megalapításig, a ma Belső-Kínának nevezett földrajzi területen több kisebb állam létezett, amelyek mindegyikében megtalálhatók voltak az elsősorban büntető jellegű szabályok, de tartalmáról csak kevés forrás áll rendelkezésünkre. A kínai fejedelemségek közül a vezető pozíciót a legnyugatibb régióban található Qin [Csin] állam vívta ki magának a Kr. e. 3. században, amely elsősorban a mindenkire kötelezően kiterjedő közigazgatási és büntető jellegű szabályok alkalmazásával és hatékony betartatásával képes volt legyőzni az egymással rivalizáló államokat, és a későbbi első császár (Qin Shi Huangdi [Csin Si Huang-ti]) vezetésével megeremteni a kínai császárságot. Habár az első császár uralma csak 15 évig tartott (Kr. e. 221–206), ezen rövid időszak alatt olyan mértékben sikerült átalakítani a kormányzás és közigazgatás rendszerét, amely aztán kétezer éven keresztül egyfajta modellként szolgált a későbbi uralkodók számára. Az első császár idejében már minden biztonnal létezett egy egységes törvénykönyv, ez azonban sajnálatos módon a történelem viharaiiban elveszett. A kor jogi normáiról és jogszolgáltatásáról az 1970-es évek közepén feltárt sírban talált leletek révén van tudomásunk, bár ez a létező törvényeknek és rendeleteknek csak kis részét fedi le. A Qin-dinasztiát felváltó Han császárok korából is több törvénykönyvről van tudomásunk, bár ezek sem maradtak ránk eredetiben. A Han Birodalom több kisebb államra hullott szét, amelyekben szintén folyt törvényalkotási és kompilációs

munka, azonban az idők folyamán ezek a törvénykönyvek is elvesztek. Az első teljes egészében fennmaradt kompiláció, a Tang-kódex Kr. u. 737-ből származik.

A császári Kína jogrendszere szinte kizárólag büntetőjogi típusú szabályokat tartalmazott. A Tang törvénykönyv, majd későbbi, módosított átiratai, a Ming- és a Qing-kódex döntő része a különböző büntethető cselekményeket és az elkövetésükért járó büntetéseket tartalmazta. Ennek okai között elsősorban a legizmusnak nevezett filozófiai irányzatot kell megemlítenünk, amely szerint a társadalmi rend csak szigorú törvények és büntetések révén érhető el, az államnak törvényeket („fa”) kell alkotnia, hogy a káosz elkerülhető legyen. A legisták úgy gondolták, hogy a társadalmi rend fenntartásához a büntetések elkerülhetetlenek, még a csekély súlyú bűncselekményeket is szigorú büntetéssel kell megtorolni. Shang Yang⁵ [Sang Jang] szerint: „Semmi sem alapvetőbb a bűnök felszámolásában, mint az elrettentő büntetések alkalmazása.”⁶ Ez a Kr. e. 4–3. századból származó filozófia határozta meg a kínai állam jogrendszerének alapvető vonásait egészen a 20. századig. A helyes viselkedés alapjait („li”) a konfucianizmus tanításai határozták meg, amelynek középpontjában a társadalmi harmónia megteremtése áll. A harmonikus társadalom megteremtéséhez az erkölcsi szabályokat („li”) betartó emberekre van szükség, a jogszabályokkal irányított közösség ezzel szemben egy „vitatkozó” társadalomhoz vezet, amelyben mindenki a saját érdekeit kezdi el követni.⁷ A Konfuciusz (Kung Fu-Ce) által vázolt morális rend „szabálykönyve” a mai napig része a „helyes viselkedési kódexnek” Kínában. A konfucianizmus a büntetések alkalmazását

egy helytelen eszköznek tartotta a társadalmi rend fenntartásához: „Ha az embereket megpróbálják állam alkotta szabályokkal vezetni és viselkedésüket büntetésekkel a helyes irányban tartani, akkor a törvényeket egyszerűen kikerülik és az embereknek nem lesz szégyenérzetük. Azonban ha a viselkedés helyes irányát az erény határozza meg, akkor az emberekben kialakul a szégyenérzet és sokkal inkább megváltoztathatóak.”⁸ Amikor a társadalomban béke és harmónia uralkodik, akkor a törvény szabályai csak rombolnak ezen az állapoton, az egyre több és több állam alkotott szabály

nem fog egy békésebb és harmonikusabb társadalmat eredményezni.⁹ A kínai törvénykönyvekben a két egymással élesen szembenálló filozófia, a legizmus és a konfucianizmus összefonódott: a császárkori Kína politikai-jogi tradíciója „kívül konfucianus, belül legista”,¹⁰ más értelmezésben a legista irányzat által inspirált kódexek előírásait konzisztensen alkalmazták két évezreden keresztül, a szabályok legitimitációját azonban a „konfucianus aura” határozta meg.

Az első császár korának forrásai szerint a büntetéseknek alapvetően hat fajtáját különböztették meg, ezek közül a leg súlyosabb a halálbüntetés volt, amelynek több formáját is alkalmazták (lefejezés a piacon, kettévágás derékban, vízbe ölés, élve eltemetés, szétépetés koszikkal, darabokra vágás, bordák kitépése, megfőzés üstben).¹¹ A halálbüntetésnek létezett egy speciális kínai módoszata is, amellyel a legelvetemültebb bűnözőket sújtották, ez volt az „öt büntetés” („wu xing” [„vu hszing”), amely alapján az elkövetőnek levágták az orrát, majd levágták végtagjait, ezután agyonverték, majd lefejezték és darabokra vágták, maradványait pedig közszemlére tették a piacon.¹² A csonkító büntetések közül ötöt ismerünk: kasztráció, bal lábfej levágása, orrlevágás, arc megbélyegzése fekete tetoválással és a szakáll leborotválása.¹³ A jogalkalmazó hivatalnokok leggyakrabban azonban a botozás, a kényszermunka, a száműzés és a bírság kiszabásával éltek. Ezeket a büntetési nemeket – kisebb módosításokkal – nagyjából ebben a felosztásban egészen a 20. századig alkalmazta a kínai állam. Ennél azonban még érdekesebb, hogy már ebben a korban is léteztek olyan, a büntetés mértékét, hatókörét befolyásoló elvek, amelyek

hatályban voltak a császárság bukásáig. A kollektív felelősség elve már a Qin-dinasztia előtt is megjelent, amely szerint, ha valaki elkövetett valamely büntetendő cselekményt, nemcsak az elkövetőt, hanem súlyosabb esetekben a családját és háztartásának tagjait is megbüntették.¹⁴ A hierarchikus társadalomszemlélet folyamánként nem egyformán részesültek büntetésben a különböző rangú emberek, ugyanazért a cselekményért egy közember súlyosabban bűnhődött, mint egy rangban felette álló személy. Ugyanez a jogi felelősségi rendszer érvényesült a család esetében is, a hierar-

Büntetések a császárkori Kínában: Lefejezés

Botozás

Botozás

chiában felülállók (férfi felmenők) enyhébb büntetésben részesültek ugyanazon büntettért, ha a bűncselekmény a családon belül történt. A nemesi rangúaknak lehetőségük volt akár még a legsúlyosabb büntetések megváltására is pénzzel vagy esetenként a rang elvesztésével.¹⁵

A Qin-kódex nem maradt ránk, a shuihudi lelet¹⁶ alapján csak egy „átnézeti” képet kaphatunk a szabályozás tartalmáról, módjáról és jellegéről. A szinte kizárólag büntető anyagi jogi és kisebb részben büntető eljárásjogi szabályozás alapvetően kazuisztikus jellegű. Egy kérdés és egy rá adott „helyes” válasz adja meg az ügy megoldásának kulcsát. A „D 64”-es szakasz így rendelkezik: *„Egy feleség házsártos, ezért a férj megveri annyira, hogy leszakad a füle, eltörik egy végtagja vagy ujjja, vagy kiugrik egy ízülete. Kérdés: – Hogyan ítéljenek a férj felett? – Borotválják le a szakállát.”*¹⁷ A kérdések és feleletek kapcsán találhatjuk meg az értelmező rendelkezéseket az adott eset megítéléséhez kapcsolódva. A „D 60”-as cikk szerint: *„Rabszolgák gazdájuk meggyilkolását tervezik. – Mit jelent a „tervezés”? – Ha szeretnék bűnös szándékkal megölni gazdájukat, de mielőtt megölnék, elfogják őket: ez a »tervezés«.”*¹⁸ A shuihudi lelet rendelkezéseiből kiderül, hogy a kínai törvényalkotók ismerték már az előkészület, a kísérlet, a hamis vád, az orgazdaság, a „gondatlan feljelentés”, vagy a közokirat-hamisítás fogalmát. A korai kínai törvénygyűjtemények az európai hagyománytól eltérően nem egy logikus rendben elrendezett, általános és különös szabályokat tartalmazó kódexek, hanem esetgyűjtemények, amelyek tartalmazzák a jogi minősítést és az elkövetett cselekményért járó büntetést, amelynek kiszabása automatikusan, mérlegelés nélkül történt meg.

A modell törvénykönyv – A Tang-kódex

A kora középkori Tang-kódex az első olyan kompiláció, amelyen már felfedezhetünk némi rendszereszméletet¹⁹. A törvénykönyv 12 könyvet tartalmaz, amelynek a legfontosabb részét az első könyv, az „Általános elvek” alkotják. Ha távoli analógiát szeretnénk használni, akkor az első könyv az „általános rész”, a többi 11 könyv a „különös rész”, amely témák szerint csoportosítja a különböző szabályokat („tiltott helyek”, „közigazgatási szabályok”, „háztartás és házasság”, „állami istállók és raktárak”, „erőszak és rablás”, „csalás és hamisítás”), külön könyv foglalkozik az eljárási szabályokkal (letartóztatás, „vádemelés”, bizonyítékok stb.). A kódex általános része foglalkozik a büntetési rendszerrel, a legsúlyosabb bűncselekményekkel, a büntetés alóli mentesülés eseteivel, a kollektív felelősségi rendszerrel és egyéb általános elvekkel.²⁰ A középkori Kínában ötfajta büntetési nem létezett: botozás vékony rúddal (10, 20, 30, 40, 50 botütés), botozás vastagabb rúddal (60, 70, 80, 90, 100 botütés), kényszermunka (1, 1,5, 2, 2,5, 3 év), száműzés (2000 li, 2500 li, 3000 li),²¹ illetve a halálbüntetés

(megfojtás, lefejezés). Szintén a kódex első könyve tartalmazza azokat a bűncselekményeket, amelyek a legsúlyosabbnak minősülnek. Ezek három jól elkülöníthető csoportra oszthatók: a császár személyét, az állam integritását és a család létét veszélyeztető büntettek. Az Európában is szabályozott cselekményeken kívül (felségárulás, zendülés, lázadás, emberölés, vérfertőzés) a konfucianizmus által keretbe foglalt etikai rend ellen vétőkre is súlyos büntetés várt (szülők iránti tisztelet elmulasztása vagy negligálása, kegyeletsértés).²² A „tíz utálatos cselekmény” kategóriájába tartozó büntettek bármelyikének elkövetése nem járt automatikusan halálbüntetéssel, azonban az elkövetők ki voltak zárva az amnesztiából, amit az uralkodók meglehetősen gyakran gyakoroltak; a Tang-dinasztia három évszázada alatt erre 174 esetben került erre sor.²³ A kollektív büntetés ősi elve is többször felbukkan a törvénykönyvben. A két legsúlyosabbnak minősülő büntett esetében (lázaadás, zendülés) az elkövető egyenes ági férfi rokonságára is halálbüntetés, a család többi tagjára²⁴ pedig szolgaság várt, vagyonuk az államra szállt.²⁵ Az árulás bűncselekményét elkövetőknek a fejét vették, a család többi tagjára – az előbbiekkal összehasonlítva – egy fokkal enyhébb büntetést szabtak ki, száműzték őket.²⁶ A többi, súlyosabbnak minősülő büntett esetében is bűnhődtek az elkövetők családtagjai. Kínában nem létezett nagyobb büntetés, mint a család „névének” a megszegyenyítése, a társadalmi stigmatizációt ezekben az esetekben a jog szabályai is támogatták.

Szintén az első könyv tartalmazza a „nyolc megsza- badulás” elnevezésű fejezetet, amelyben olyan társadalmi csoportok kerülnek kiemelésre, amelyek tagjai enyhébb büntetésre számíthatnak, illetve a főbenjáró büntettek esetében az uralkodó dönthetett sorsukról. Ugyancsak a „kivételezettek” csoportjába tartoztak azok,²⁷ akiket a kódex felhatalmazott arra, hogy petíciót nyújtsanak be a császárhoz, ez sok esetben automatikus enyhítést jelentett, a súlyosabban minősülő cselekmények esetében a császár kezében volt a döntés. Azok az elkövetők, akik a „tíz utálatos cselekmény” valamelyikét követték el, még ha a privilegizált társadalmi csoportokba is tartoztak, nem élhettek a petíció jogával. A harmadik kedvezményezett csoportba azok tartoztak, akiknek a cselekménye száműzést vagy enyhébb büntetést vonna maga után, az ő büntetésüket egy fokkal enyhíthették.²⁸ A preferált társadalmi csoportok az eljárás során is privilégiumokkal bírtak: nem lehetett őket kínzásnak alávetni, illetőleg a vád megalapozottságához legalább három szemtanú egybehangzó állítására volt szükség. Az ugyanezen csoportokba tartozók rendelkeztek a „megváltás jogával” is, azaz, ha a cselekményük száműzést vagy ennél enyhébb büntetést vonna maga után, akkor ezt rézrúddal megválthatták.²⁹ A hierarchikus társadalmi rend velejárója volt az az elv is, amely szerint ugyanazért a cselekményért a magasabb rangú személyt lényegesen enyhébb büntetéssel lehetett sújtani, mint egy alacsonyabb státuszú embert. Ez a „státusz-elv” a családon belüli cselekmények esetében is működött, a családfő mindig kedvezmé-

nyezett helyzetben volt a többi családtaghoz képest.³⁰ Ugyanez volt a helyzet az idősebbek esetében, akiket a konfuciánus etikának megfelelően a jog szabályai is védtek, bár nem minden esetben. Ha egy család tagjai kollektívan követnek el egy bűncselekményt, akkor csak a legidősebb embert kellett megbüntetni.³¹ A család egysége és harmóniája egy mindenképp felett álló elvnek számított, ez a kódexben is kifejezésre jutott: azok az apai leszármazók, akik megosztják a család vagyonát, vagy két-, illetve többfelé választják a háztartást, miközben a szülei vagy nagyszülei még élnek, 3 év kényszermunkára számíthatnak.

A kódexben egyes bűncselekményekhez társítva találjuk meg a tudattartalmakat (szándékosság, gondatlanság), a bűncselekmény megvalósítási szakaszait (tervezés, kísérlet), illetve a büntethetőséget kizáró okokat (sértett beleegyezése), amelyeken jelentősen befolyásolják a büntetés mértékét. Emberölés kiterveléséért három év kényszermunka járt, ha az áldozat a bűncselekmény elkövetése közben megsérült, akkor az elkövetőre megfojtás várt. Ha valaki szándékosan oltotta ki más ember életét, akkor lefejezték. Ha a cselekmény elkövetésében társtettesek is részt vettek, akkor a büntetésük megfojtás volt.³² Ha az elkövető a mai fogalmaink szerinti halált okozó testi sértés tényállását valósította meg, akkor lefejezték. A büntetés súlyosságát testi sértés esetén három tényező határozta meg: milyen eszközzel követték el, milyen sérülést okozott, és meddig tart a gyógyulás. A büntetés annál súlyosabb volt, minél súlyosabb sebesülést okozott és minél veszélyesebb tárggyal követte el a cselekményt.³³

Büntetések a császárkori Kínában: feldarabolás
(a *Le Monde* illusztrációja, 1858)

A „Nagy Ming Törvénykönyv”

A Tang-dinasztia bukása után bekövetkező zűrzavaros négy évszázad elmúltával, az utolsó nemzeti dinasztiaát Zhu Yuanzhang [Csu Jüan-csang] alapította meg 1368-ban „Ming”³⁴ néven. A dinasztia korából a több változtatáson és szerkezeti reformon átesett „Da Ming Lü” („A Nagy Ming Törvénykönyv”) 1397-es változata maradt ránk. A kódex felépítése hasonló a Tang törvénykönyvhöz, 7 könyvből, 30 fejezetből és 460 szakaszból áll. Az első könyv a „Törvények a büntetésekről és általános elvek” címet viseli, amely részletesen taglalja a büntetési rendszert, a büntetőjogi felelősséget, csoportokba helyezi a bűncselekményeket, és megállapítja azokat az általános elveket, amelyek minden büntetettre alkalmazhatók. A kódex másik hat könyve meghatározott tárgyak szerint cso-

portosítva tárgyalja a különböző bűncselekményeket: a „közigazgatási jog”, a „polgári jog” (háztartások, bérlet, házasság, adók, pénzkölcsönzés, piacok), a „vállási jog”, a „hadi jog” körébe tartozó büntettek (császári paloták, testőrség, hadsereg, ménesek), valamint a „büntető törvények” (vagyon elleni, illetve élet elleni

cselekmények, „támadó beszéd”, büntető eljárási szabályok), és a közmunkák törvénye. Habár a Ming-kódex átstrukturálta a Tang-kódex rendszerét, a szabályozás büntetőjogi jellege megmaradt, a törvénykönyv „különös része” kizárólag a különböző büntetésekkel járó cselekményekkel foglalkozik.

A szabályozás tartalma és jellege nem sokat változott a korábbi évszázadok gyakorlatához képest, kisebb módosítások azonban történtek. A legsúlyosabb büntetésekkel járó „tíz utálatos cselekmény”, a büntetések alól mentesülő társadalmi csoportok („nyolc megszabadulás”) és kollektív felelősség intézménye szinte ugyanolyan tartalommal került szabályozásra. A büntetések öt különböző típusa is megmaradt, azzal a különbséggel, hogy a kényszermunka és a száműzéshez különböző mértékű botütések társultak.³⁵ Akit halálbüntetéssel sújtottak, arra nem vonatkozott az esetleges amnesztia. A büntetések továbbra is megválthatók voltak; minél súlyosabb volt a büntetés, annál több részlet kellett fizetni.³⁶ A konfuciánus etikának megfelelően az idősek védelme még a „bűnös bűnhődjön” alapelveit is áttörte: ha valakit olyan cselekményért ítélnének el, amelyhez kényszermunka vagy száműzés társul, de a családban ő az egyedüli felnőtt férfi, akkor a büntetése „csak” 100 botütés, így lehetőséget kap arra, hogy továbbra is gondoskodjon szüleiéről és nagyszüleiéről.³⁷ A privilegizált csoportokon kívül, emberiességi megfontolásokból, ha a nők követték el bűncselekményt, akkor enyhébb büntetést kaptak.³⁸ Habár a halálbüntetés két formájának (lefejezés, megfojtás) alkalmazását írja elő a kódex a súlyosabb cselekmények esetében, létezett még egy forma, amit azok esetében alkalmaztak, akik az uralkodóházat veszélyeztették: lázadás tervezése, illetve zendülés esetén a büntetés feldarabolás volt.³⁹ Az elkövető egyenes ági férfi lemenőire és felmenőire, ha 16 évesnél idősebbek voltak, lefejezés várt. A család női tagjai és a gyerekek szolgáskorba kerültek, vagyonuk az államra szállt.

A büntetés neme és foka nagymértékben függött az aktuális tudattartalmaktól, amelyek közül négyet említ a kódex:⁴⁰ az első a szándékos bűncselekmények kategóriája,⁴¹ amelyek mindig súlyosabbnak minősültek, mint a negligens magatartásból vagy tévedésből bekövetkező cselekmények. A második azokat az eseteket jelenti, amikor „a fülek és a szemek nem észlelhetők az

eredményt, vagy a cselekmény előzetes gondolata vagy tervezése nem számolt a következményekkel". A kódex 315. szakaszának kommentárja, amely az emberölés és testi sértés elkövetési módozataival foglalkozik, példákat is hoz: valaki egy madarat vagy állatot lelő, de véletlenül egy embert talál el, vagy ha eldob egy téglát

vagy egy cserepet és egy embert talál el.⁴² Minden ilyen esetben, amikor az eredmény „nem szándékolt”, az elkövetőnek a szerint kell felelnie, mintha az áldozat „verekedés” következtében vesztette volna életét (313. szakasz), azaz a büntetése megfojtás.⁴³ A „tévedés” definiálását nem találjuk meg a szövegben, az emberölés speciális eseteinek leírásából („mások megölése vagy megsebesítése játék közben vagy verekedés miatt, illetve

a nézők megsebesítése vagy életük kioltása véletlenségből”) az a jogalkotói szándék tűnik ki, mely szerint, az ölési vagy megsebesítési szándék egy bizonyos személy ellen irányult, de ehelyett más életét oltotta ki vagy az illető megsebesült.⁴⁴ A büntetés enyhítését jelentette az „információk hiánya” is, ha valaki nem tudott egy bizonyos tényről, amely releváns a büntetés meghatározása szempontjából, akkor ettől el kellett tekinteni. Ilyennek minősül az, ha egy nagybáty és egy unokaöcs nem tudnak egymásról, és az utóbbi megsebesíti az előbbit, akkor nem a rokonok sérelmére elkövetett, súlyosabban minősülő cselekmények alapján kell tettét megítélni, hanem mintha az eset két nem rokon között történt volna meg.⁴⁵ Az elkövetési alakzatok sincsenek tisztázva a kódexben, az egyes bűncselekmények leírásánál találjuk meg a választ arra, hogy a kísérlet vagy az előkészület büntetendő-e, anélkül, hogy fogalmilag tisztáznák e kategóriákat. Az „erőszakos rablás” esetében például a kísérlet fogalmának egyszerű leírását találjuk meg: ha az elkövető semmit nem tud vagy képes erőszakos úton megszerezni, akkor a büntetés 100 botütés és száműzés, ha azonban bármilyen dolgot is eltulajdonít, a büntetése lefejezés.⁴⁶

A büntetőjogi felelősség részleges vagy teljes kizárása elért kor vagy valamilyen meglévő fogyatékoság (rokkantság, cselekvőképtelenség) alapján történhetett. A kódex több életkori kategóriában is mentesülést biztosít a büntetés alól, 70 életév felett, illetve a 16 életévet nem betöltött elkövetők megválthatták büntetésüket, vagy főbenjáró büntettek esetében petíciót írhattak a császárhoz. A 90 év felettek és a 8 év alattiak minden esetben mentesültek a büntetés alól.⁴⁷

A Míng-kódex nem változtatott az ítélelhozatal évszázadokkal korábban kialakult elvein sem: ha a cselekmény tényállásszerű volt, az adott szakaszban meghatározott büntetést ki kellett szabni, mérlegelésnek

nem volt helye, ez alól csak a kedvezményezett társadalmi csoportok voltak a kivételek. A törvénykönyv ismerte a „minősített eset” fogalmát is, minél nagyobb kárt okozott az elkövető, a büntetés annál szigorúbb volt: lopás esetében az ellopott tárgy értékével arányosan nőtt a büntetés a botozástól a száműzésig,⁴⁸ a

legsúlyosabb esetben, amikor valaki a palotát károsította meg, a lopás elkövetőjére lefejezés várt.⁴⁹ A kódex 410. cikke egy olyan „gumisabályt” tartalmazott, amely a büntetőjogi felelősség határait rendkívül szélesre nyitotta: „Minden olyan esetben, amikor valaki olyat cselekszik, amit nem tehetett volna meg, az elkövetőt 40 botütéssel kell megbüntetni”. Ez azt jelentette, hogy bárki, aki vétett az uralkodó etikai normák ellen („li”) és a törvény-

könyv erre nézve nem tartalmazott speciális rendelkezést, ezen cikk alapján bűnhődött.

A mandzsu törvénykönyv

1644-ben az északról betörő mandzsu csapatok elfoglalták Pekinget, és ezzel a két évezrede fennálló kínai császárság utolsó fejezete kezdődött el. Az általuk megalapított Qing- [Csing-] dinasztia második évében, 1645-ben létrehozták azt a Bizottságot, amely az új törvénykönyvet volt hivatva összeállítani. Két évvel később készen volt az első Qing-kódex, amely struktúráját tekintve nem sokban különbözött a Míng-törvénykönyvtől. Habár a mandzsuk igyekeztek a saját „képükre” formálni a büntetéseket, erről a kínai tanácsadók igyekeztek lebeszélni őket, mondván, hogy a nem megfelelő büntetéssel nem lehet eredményt elérni, így például az ostromzás nem elég szigorú a botozáshoz képest.⁵⁰

A Qing-kódex 1725-ös változata 436 szakaszból és 824 alszakaszból állt, az 1870-ben összeállított verzió már jelentős mértékben kibővült: 1892 alszakaszt tartalmazott.⁵¹ A büntetések rendszere a korábbi évszázadok gyakorlatához képest nem változott, a büntetésekkel sújtott cselekmények száma azonban folyamatosan nőtt. Ha csak a halálbüntetéssel járó büntetteket vesszük számításba, ezek száma a Tang-korhoz képest majdnem megkétszereződött.⁵² A legsúlyosabb nem „rendes” büntetési forma a „feldarabolás” volt, amelyet 12 esetben⁵³ kellett kiszabni a magisztrátusnak, ha a büntett tényállásszerű volt. A Qing-törvénykönyv újraírt változatában (1740) eddig még nem alkalmazott „kiegészítő” jellegű büntetések is szerepelnek, mint például: száműzés a maláriával sújtott régióba vagy

Ítélelhozatal a császárkori Kínában

kaloda hordása.⁵⁴ A kínai szabályalkotók hagyománytiszteletből nem változtattak az „öt büntetés” rendszerén, az előbb említett két büntetési forma ezért nem került az általános szabályok között rögzítésre. A kaloda ugyanakkor egy tipikusan megszégyenítő jellegű büntetésnek számított; egy, az 1699-es évben keletkezett, a magisztrátusok számára összeállított kézikönyv úgy fogalmazott, hogy a „megszégyenítés rosszabb, mint a halál, olyan szégyent jelent, amely egy életen keresztül tart.”⁵⁵ A törvénykönyv hat fejezetben tárgyalja a büntetendő cselekményeket, foglalkozik a hivatali bűncselekmények széles körével,⁵⁶ a „civil” ügyekkel (adózás, házasság, közvagyon, örökbe fogadás vagy a piacok szabályozása),⁵⁷ a császárhoz és az udvarhoz kötődő ceremóniákkal,⁵⁸ a hadsereggel és a háborúval.⁵⁹ A törvénykönyv ötödik fejezete tartalmazza a „klasszikus” büntetőjogi cselekmények leírását és a büntetéseket, a korábbi kódexektől ezekkel összefüggésben alapvető eltérés nincs. A legterjedelmesebb részt, mintegy 28 szakaszt ölelnek fel a rablás és lopás különböző esetei,⁶⁰ „támadó beszéd”, a megvesztegetés és korrupció, a nemi erőszak.⁶¹ A társadalmi hierarchiában betöltött státusz továbbra is fontos szerepet játszott a büntetés mértékének megállapításában. A legsúlyosabb cselekmények kivételével a bizonyos életkort elérők, a fiatalok, illetőleg a valamilyen testi fogyatékosságban szenvedők – hasonlóan a Míng-kódexhez – vagy megválthatták a büntetésüket, vagy a taxatív felsorolt bűncselekményeken kívül eső cselekmények

esetében egyáltalán nem voltak felelősségre vonhatók.⁶²

A császárkori Kínában a testi büntetéseket alkalmazták a legnagyobb arányban több évezreden keresztül, az európai büntetési hagyományoktól eltérően két büntetés szinte egyáltalán nem jutott szerephez: a pénzbüntetés sohasem vált főbüntetéssé, általános használata csak a 19. század végén vált realitássá, akkor is csak a bagatell bűncselekmények esetében; a bebörtönzés pedig kizárólag arra az időre vonatkozott, amíg az elkövető az ítéletének végrehajtására várt. A 19. században „Ázsia beteg embere” bezárkózott, s a császári udvar – a japán királyi házzal ellentétben – mind a gazdasági, mind a politikai reformokat elutasította. Amikor pedig rászánta magát a változtatásokra, már késő volt, a császárság néhány évvel később megszűnt létezni. 1905-ben eltörölték az összes csonkító büntetést, a botütetéseket pénzbüntetéssel helyettesítették. A három évvel később hatályba lépő új büntető törvénykönyv már csak három büntetési nemet ismert, a pénzbüntetést, a börtönt és a halálbüntetést.⁶³ Kínában több mint

Büntetések a császárkori Kínában: kaloda

Kéz- és lábkaloda

két évezreden keresztül a jog elsődleges célja a konfucianus morális rend és a császárság védelme volt, amelyet elrettentő és sokszor kegyetlen büntetésekkel igyekeztek biztosítani. A legisták által a Kr. e. 4–3. században kialakított, az elrettentő büntetésekre épülő jogi szabályozás és az ennek szellemében felépülő kínai jogrendszer szinte változatlan mozdulatlanságban vészelte át a történelem viharait.

Jegyzetek

¹ A kínai neveknél, azok első előfordulási helyén, megadjuk a hagyományos magyar átírást is. (A szerk.)
² Az a hivatás, amit az európai kultúrkörben „jogásznak” nevezünk Kínában nem létezett.
³ A „Jing” hozzátvetőleges fordításban azt jelenti, hogy „vezérfonal”.
⁴ Hagományosan a következő öt művet soroljuk ide: „Írások könyve” („Shujing” [Su king]), „Változások könyve” („Yijing” [Ji king vagy Ji csing]), „Dalok könyve” („Shijing” [Si king]), „Tavaszkok és őszyok könyve” („Chunqiu” [Csuncsiu]) és „Szertartások feljegyzései” („Liji”).
⁵ Shang Yang, a Qin fejedelemség államminisztereként (Kr. e. 361–338) a legista program segítségével Qint a legerősebb államná tette, amely később először egyesítette egy állam zászló alatt a kínai világot.
⁶ Xin Ren: *Tradition of law, an the law of tradition: law, state and social controll in China* (Greenwood Press, 1997, 21. p.)

⁷ Peerenboom, Randall P.: *China's long March toward Rule of Law* (Cambridge University Press, 2002, 345. p.)
⁸ Ivanhoe, Philip J.–Van Norden, Bryan W.: *The Analects (Lunyu) in Readings of Classical Chinese Philosophy* (Seven Bridges Press, New York, 2001, 26. p.)
⁹ Li Zhaojie–Li James: *Traditional Chinese World Order* (Oxford University Press, 2002, 41. p.)
¹⁰ Zhengyuan Fu: *China's Legalists* (M.E. Sharpe, 1996, 7. p.)
¹¹ Salát Gergely: *Büntetőjog az ókori Kínában* (Budapest, Balassi Kiadó, 2002, 133–136. p.)
¹² Az „öt büntetés” inkább rituális-szimbolikus jellegű volt, bár Li Sin, az első császár teljhatalmú főminiszterén végrehajtották (uo. 134. p.)
¹³ A „szakáll leborotválása” tipikus megszégyenítő büntetés volt, akkoriban a kínai férfiak szakállviselése szinte „kötelező” volt.
¹⁴ A felelősségi csoportok 5, ill. 10 családból álltak. Általában mentesült a felelősségre vonás alól az, aki feljelentette a bűnöst.

- A legsúlyosabb cselekmények esetén a legfiatalabb fiúk kivételével, az elkövető valamennyi egyenes ági férfi le- és felmenőjét kivégezték.
- ¹⁵ Salát: i. m., 147. p.
- ¹⁶ Xi úr sírját, aki egy jogalkalmazó hivatalnok volt, az 1970-es évek közepén tárták fel Hubei tartományban. A sírban megtalált mintegy 1100 bambuszlapocskaja jelenti a legerjedelmesebb forrásanyagot a kor szabályainak megismeréséhez.
- ¹⁷ Salát: i. m., 173. p.
- ¹⁸ Uo., 172. p.
- ¹⁹ A 617 és 653 között megalkotott törvénykönyv ránk hagyományozott változata 737-es keltezésű. Jelentősége az ázsiai jogi kultúrában hasonlatos a *Corpus Iuris Civilis*éhez.
- ²⁰ A kódex a természet egyfajta tükörképe is, az összeállítók a büntetési rendszerbe foglalták a yin-yang megkülönböztetést és az öt elem (föld, fa, fém, tűz, víz) szimbolikáját; az utóbbira példa a botütések rendszere, az előbbire pedig a halálbüntetés két fajtája és végrehajtásuk sajátos módja: a halálbüntetést csak a yin hatás alatt álló hónapokban, ősszel és télen hajtották végre, ezen kívül léteztek ún. tabu napok, amikor szintén tilos volt ezen büntetést végrehajtani. Azokra a hivatalos személyekre, akik megsértették e törvényt, rabszolgaság várt.
- ²¹ 1 li=kb. 500 m
- ²² Ide olyan cselekmények tartoztak, mint például a szülők megátkozása, a szülői tartás elmulasztása, az özvegyi gyász elmulasztása, az újráházasodás a gyászperiódus alatt.
- ²³ Head, John W.: *Yanping Wang: Law Codes In Dynastic China* (Carolina Academic Press, 2005, 123. p.)
- ²⁴ Ide általában a nagyon fiatal, illetve nagyon idős férfiak tartoztak, valamint a női családtagok.
- ²⁵ Johnson, Wallace: *Limitations on legal privilege in Tang Code*, <http://jalh.ku.edu/article/johnson2007.pdf>, 18.p.
- ²⁶ Uo., 19. p.
- ²⁷ Ide tartoztak: a koronaherceg és családja, valamint az ötödik rang feletti hivatalnokok, a nemesek és családjaik.
- ²⁸ Ide tartoztak: a hetedik rangba tartozó és e feletti személyek és családjuk.
- ²⁹ Uo., 24–25. p.
- ³⁰ Például ha egy szolga megöli gazdáját, a büntetése lefejezés, de ha ez fordítva történik, az elkövetőre „csak” száz botütés várt. A férj következmények nélkül megüthette a feleségét, fordított esetben azonban a feleségre büntetés várt.
- ³¹ Ebből a szabályból „érdekes” következmények is adódhattak: ha a legidősebb családtag nő volt, akkor a büntetés „átszállt” a család legidősebb férfi tagjára. Uo., 225. p.
- ³² Johnson, Wallace: *The Tang Code* (Princeton University Press, 1997, 252. p.)
- ³³ Uo., 325–331. p.
- ³⁴ A „ming” szó jelentése „tisztá” vagy „fényesség”.
- ³⁵ Yonglin Jiang: *The Great Ming Code: Da Ming li* (University of Washington Press, 2005, lxix. p.)
- ³⁶ Uo., 1. cikk, 17. p.
- ³⁷ Uo., 18. cikk, 29. p.
- ³⁸ A kényszermunka és száműzés helyett a női elkövetőkre 100 botütés várt, ennél enyhébb büntetéssel járó cselekmények esetében tépett ruhában kellett járniuk, a tetoválás büntetését nem lehetett rajtuk végrehajtani. Uo., 19. cikk, 29. p.
- ³⁹ A „Ling Chi” néven ismert kegyetlen büntetést részletesen nem szabályozták a kínai kódexek, ezért koronként más-más formában hajtották végre. Kegyelemből az elítéltek néha ópiumot kaptak, hogy élve kibírják a test megcsonkítását. Liu Jint, a korrumpálhatóságáról elhíresült eunuchot 3357 vágással végezték ki a 16. sz. elején, egykorú leírások szerint már a 400. vágás környékén, a második napon meghalt.
- ⁴⁰ Az európai jogi hagyománytól eltérően az egyes tudattartalmak leírása nem az általános elvek között jelenik meg, hanem általában az emberölés és testi sértés tényállásához fűzött kommentár tartalmazza azokat a körülményeket, amelyek szerepet játszanak a tett jogi minősítésében, a negligencia, megtévesztés, stb. megállapításában.
- ⁴¹ Pontos büntetőjogi szakkifejezéssel élve, ezek az „egyenes szándékkal” elkövetett cselekményeket jelölik, az „esetleges szándékot” a kínai jog nem ismerte.
- ⁴² Érdekes módon a gondatlanság két alakzata közül a negligencia viszonylag pontos leírását olvashatjuk a kódexben: az első variáció lehetne a luxuria kategóriája is, a törvénykönyv kommentárja azonban a leírt példákon keresztül még egy elemet belekever a tényállás fogalmi közé, amely már az „elhárítatlan erőhatalom” fogalmába tartozik, amelyet a törvénykönyv azonban külön nem nevesít, hanem a „gondatlanság” kategóriájába sorolta. Ilyen például az az eset, ha valakinek a lova megvadul, vagy egy hirtelen feltámadó szélben nem tudja a vitorlását irányítani. Uo., 174. p.
- ⁴³ Uo., 174. p.
- ⁴⁴ A kódex 182. szakasza a tévedés esetének egy speciális esetét bünteti: „Ha valaki hibát vétve nem követi a pontos előírásokat a császári gyógyszer elkészítésénél”, annak büntetése 100 botütés vastagabb rúddal.
- ⁴⁵ Uo., 37. szakasz, 43. p.
- ⁴⁶ Uo., 289. cikk, 159. p.
- ⁴⁷ Uo., 21. cikk, 30. p.
- ⁴⁸ Uo., 292. cikk, 161. p.
- ⁴⁹ Uo., 286. cikk, 153. p.
- ⁵⁰ Zheng Qin and Guangyuan Zhou: *Pursuing Perfection: Formation of the Qing Code* (Modern China, Vol. 21, No. 3 [Jul. 1995]), p. 6.)
- ⁵¹ A büntetendő cselekmények számának meredek emelkedése a gazdasági viszonyok megváltozásával, illetve a külföldi hatalmak politikai-gazdasági nyomásgyakorlása következtében kialakuló, egyre zürzavarosabb közállapotok kezelésével függött össze. Zhengyuan Fu: *Autocratic tradition of Chinese Politics* (Cambridge University Press, 1993, 114. p.)
- ⁵² A Tang-korban 233 büntett szankciója volt halálbüntetés, a Qing-korban már 800 büntett esetében szabtak ki halálbüntetést. Hong Lu –Terance D. Mieth: *China's Death Penalty* (Routledge, 2007, 46. p.)
- ⁵³ Ezek a legsúlyosabb élet elleni bűncselekmények voltak, ugyanakkor a morális rend alapjai ellen is súlyosan vétőkre is kiszabták a legsúlyosabb büntetést, ilyen volt például a „szülők vagy nagyszülők kihantolása”. Brook, Timothy–Bourgon, Jérôme–Blue, Gregory: *Death By A Thousand Cuts* (Harvard University Press, 2008, 58. p.)
- ⁵⁴ Head, John. W.–Yanping Wang: *Law Codes in Dynastic China: A Synopsis of Chinese Legal History in the Thirty Centuries from Zhou to Qing* (Carolina Academic Press, 2005, 213. p.)
- ⁵⁵ Timothy Brook–Jérôme Bourgon–Gregory Blue: i. m., p. 40.
- ⁵⁶ Ide tartozott például az „hivatalos iratok nem megfelelő továbbítása”, a „jog nemtudása”, a „császári rendelet kihirdetésének elmulasztása”, a „pecsét helytelen használata.” Jones, William C.: *Studying the Ch'ing Code-The Ta Ch'ing Lü Li* (The American Journal of Comparative Law, Vol. 22, No. 2 [Spring, 1974], 343. p.)
- ⁵⁷ Uo., 343. p.
- ⁵⁸ A hagyományokban rögződött rítusokat be kellett tartani, aki vétett ezek ellen, arra büntetés várt. Ide tartoztak például: a „temetések”, a „császári sírok felügyelete”, a „fesztiválok”, a „tiltott vallási cselekmények”. Uo., 344. p.
- ⁵⁹ Ide tartozott például: „a császári palota védelme”, „a hadsereg irányítása”, „határvédelem”, „dezertálás”. Uo., 345. p.
- ⁶⁰ A szabályozás logikája továbbra is esetközpontú, és nem feltétlenül egy szakaszon belül találjuk meg a „minősített eseteket”. Uo., 354. p.
- ⁶¹ Uo., 353. p.
- ⁶² Részletesen lásd: Bodde, Derk: *Age, Youth, and Infirmary in the Law of Ch'ing China* (University of Pennsylvania Law Review, Vol. 121, No. 3 [Jan. 1973])
- ⁶³ Terance Mieth–Hong Lu: *Punishment, A Comparative Historical Perspective* (Cambridge University Press, 2005, p. 130.)